

Dansk social historie bd. 1. Jørgen Jensen: *Oldtidens samfund. Tiden indtil år 800*. (Gyldendal, 1979).

Jørgen Jensen forsøger i denne oversigt over udviklingen i Danmark fra de første mennesker trængte ind i »landet« for ca. 200.000 år siden til år 800 at fremstille de arkæologiske vidnesbyrd i en teoretisk ramme, som gør det muligt at betragte de forhistoriske samfund som dynamiske systemer. Disse systemer betragtes igen som bestående af elementer, der på en organismelignende måde står i et gensidigt forhold til hinanden. Herved vil Jørgen Jensen forsøge at præsentere denne tidligste del af Danmarks historie som et samfunds dynamiske og nødvendige udvikling. Resultatet er blevet en både meget spændende og meget velskrevet redegørelse, som ud over Jørgen Jensens eget bud på historiens gang også præsenterer en række andre arkæologers syn på udviklingen, ligesom den litteratur, som Jørgen Jensen bygger sin redegørelse på, præsenteres efter hvert hovedafsnit, så den, der er interesseret i at gå dybere ned i enkelte af de historiske afsnit, har mulighed for det.

Jeg skal i denne anmeldelse ikke diskutere de arkæologiske vidnesbyrd i bogen, men alene beskæftige mig med den antropologiske teoretiske ramme, inden for hvilken Jørgen Jensen fremstiller den samfundsmæssige udvikling. Den teori, Jørgen Jensen i hovedsagen gør brug af, omend det sker med mange forbehold, er den såkaldte ny-evolutionisme, som først blev udviklet i Tyskland omkring århundredskiftet af antropologen Heinrich Cunow, og som i en stærkt forsimplet form senere, omkring 1960, igen blev taget op af en række amerikanske kulturanthropologer. Jørgen Jensen henviser dog kun til denne teoris amerikanske udformning.

Meget kort går denne teori ud på, at de enkelte samfund udvikler sig ved at tilpasse sig de givne omgivelser på baggrund af den givne teknologi. Omgivelserne kan være så vel de fysiske som de sociale (andre samfund). For at kunne måle denne historiske udvikling i de enkelte samfund, eller denne specifikke evolution, som den kaldes, har man en generel »målestok«, kaldet den generelle evolution. På denne målestok stilles samfundene op ud fra deres energiomsætning og kompleksiteten i deres sociale organisation. Man tager for givet, at jo større energi, et samfund omsætter, des mere komplekst må det være organiseret. Man har så forsøgt at finde frem til nogle generelle stadier, som samfundene i verden kan placeres på, ved at generalisere forskellige træk i ensartede samfund; f.eks. findes jæger-samlersamfundet ved at generalisere ensartetheder i australersamfundene, hos buskmændene, pygmæerne m.fl.

Det store problem for denne teori er, at den i den korte periode, den var fremme, i den grad blev brugt til at identificere typer, at man aldrig nåede frem til at generalisere overgangene mellem typerne. Dertil kommer, at den empiriske baggrund for konstruktionen af de enkelte typer ikke var egentlige primitive samfund, men nogle mennesker, der længe havde levet under det europæiske koloniale overherredømme. De pygmæer, der skulle repræsentere det mest primitive stadium, var, da de blev beskrevet, deltidsansatte, underbetalte bomuldsarbejdere, buskmændene var kvægvogtere, og australerne var reduceret til et pjalteproletariat. At betragte dem som repræsentanter for noget forhistorisk var altså en kraftig abstraktion.

Selv om Jørgen Jensen tager alle mulige forbehold, bruger han dog disse abstraherede typer som udtryk for de

konkrete forhold i Danmarks tidligste historie. Mens ny-evolutionisterne ud fra konkrete eksempler abstraherede en målestok, som de kaldte generel evolution, og som de ikke mente var dækkende for noget enkelt samfunds udvikling, henter Jørgen Jensen denne abstraktion frem og præsenterer den som et konkret historisk forløb. På den måde bliver den danske historie helt enestående i verdenshistorien, da den som den eneste skulle have en historie, som slavisk følger den abstraherede evolution. Dette bliver endnu mere forunderligt, hvis man tager i betragtning, at Danmark i hele den her behandlede periode var en fjern periferi til de steder, hvor udviklingen virkelig skete (Nærorienten og Middelhavsegene), og når man tager i betragtning, at stort set alle de produktivetsforbedringer, der kom til landet, kom udefra (agerbrug, kvægavl, metal). I det højeste synes den udvikling, der foregik i Danmark, at kunne betragtes som en lokal tilpasning til den evolution, der foregik andre steder.

At Jørgen Jensen ikke betragter den danske udvikling som en afhængig udvikling skyldes nok, at han flere steder meget kategorisk afviser tidligere folkevandringsteorier. Man har tidligere betragtet alle større ændringer i historien som forårsaget af en indvandring af fremmede folkeslag. Dette var en naturlig konsekvens af, at forskerne næsten helt op til århundredskiftet betragtede den kulturelle udvikling som betinget af den biologiske. Derfor var diffusion umulig.

Årsagen til, at Jørgen Jensen kan betragte udviklingen i Danmark som betinget af egne forudsætninger er, at han betragter befolkningstæthed, erhverv, socialt mønster og bosættelse som nært sammenhængende, ja som betingende hinanden. I hovedsagen fremstilles udviklingen som en bølge-

bevægelse, hvor en teknologiudvikling, som egentlig er en teknologiimport, muliggør en større befolkningstæthed. Men da menneskene ikke kan regulere deres avlstilløjelighed, bliver der overbefolkning og krise, hvorefter en ny teknologi kommer, som igen giver mulighed for en befolkningsudvikling, der igen fører til en krise, hvorefter ny teknologi opstår (importeres) osv. Samtidig synes Jørgen Jensen at mene, at befolkningstætheden bestemmer det sociale system, hvorved man får en udvikling, som i store træk er således: ældre stenalder: jæger-samler samfund; yngre stenalder: stammesamfund, hvor agerbruget (svedjebrug) løser fødevarekrisen i jægersamler samfundet; bronzealder: høvdingedømme, hvor igen den teknologiske udvikling løser den fødevarekrise, stammesamfundet havde bevæget sig ind i; og endelig jernalder, hvor man får en sen form for høvdingedømme på grænsen til en overgang til et primitivt kongedømme.

Denne opfattelse af en autonom udvikling rejser en række problemer, hvoraf to skal nævnes. I og med at Jørgen Jensen overfører den generelle abstraherede evolution til den konkrete historie, tager han ikke i betragtning, at evolutionsfeltet eller dynamikfeltet meget vel kan ligge i relationen mellem lokalgrupperne og ikke internt i de enkelte grupper. Det er sådan set ikke så underligt, at udviklingen i det nuværende danske område i store træk ikke adskiller sig meget fra udviklingen i de omkringliggende områder. I en højere kulturs ekspansion arbejdede man inden for ny-evolutionismen med den såkaldte dominantsteori, som sagde, at alt andet lige ville et højere udviklet samfund brede sig på bekostning af et lavere udviklet. Dette betyder ikke nødvendigvis folkevandring, men at systemet som sådan vil brede sig. Igen

forhindrer Jørgen Jensens kritik af folkevandringsteoriene ham i at se et oplagt dynamikfelt.

Samtidig ses der, hvorledes ny-evolutionisternes problemer med overgangene og store arbejde med etablering af typer afspejler sig i Jørgen Jensens fremstilling. Den eneste transformationsfaktor, Jørgen Jensen i denne tidlige periode kan finde, er den nye teknologi, som kommer udefra. Og med den etableres et nyt samfundssystem. Dette nye samfundssystem fortsætter så, til der igen bliver kriser. Først når Jørgen Jensen når frem til bronzealderen med høvdingesamfundet, kommer han ind på en udvikling af samfundstypen inden for en periode, idet høvdingedømmet fremstilles som i starten værende næsten egalitært for til slut at være meget stærkt stratificeret. Som årsag til den voksende stratificering angives voksende befolkningstæthed og voksende handel. Alligevel fastholdes systemets grundfunktionsmåde som værende den samme gennem hele perioden, idet handelen ikke får lov til at slå igennem, da den monopoliseres af de øverste lag. Hvad Jørgen Jensen ikke kommer ind på, er det ikke helt uvigtige spørgsmål: Hvad gjorde et samfund modtageligt over for de nye teknologiske udviklinger? Hvilke strukturelle forudsætninger er der, for at et jægersamler samfund overhovedet begynder at dyrke jorden, når arbejdstiden derved forøges? Det eneste svar, man kan finde, er, at der var overbefolkning og fødevarekrise. Hvor argumentationen ellers udfolder sig på det samfundsmæssige plan, bevæger den sig i de afgørende øjeblikke »ned« på et personligt plan. Vi var så heldige at få agerbruget eller metalinstrumenter tilbudt, lige da vi stod ved grænsen og var aller mest sultne.

På den måde fremstår det som om, vi selv har valgt disse fornyelser, dvs.

at det ikke var dominansen sydfra, som vi føjede os under. I vor stolte fortid skabte vi selv vor historie. Selv om vi var i den yderste periferi i forhold til de områder, udviklingen foregik i, så opnår Jørgen Jensen at fremstille udviklingen som autonom pga. sit teoretiske udgangspunkt, hvor han tager for givet, at den danske udvikling kan forstås i en teoretisk ramme, som forudsætter, at systemets udviklingsbetingelser reproduceres af systemet selv. Hvis dette synspunkt blev opgivet, ville en dansk socialhistorie være umulig.

Det andet problem, der skal berøres, er faktisk endnu mere alvorligt. I samtlige de tilfælde, hvor man i antropologien har forsøgt at forene et konkret historieforløb med en generel evolution, er man stødt på det problem, at de enkelte samfund har indeholdt elementer, som i den generelle evolutionsteori tilhører forskellige stadier. I kombinationen af en organismeteori, en generel evolutionsteori og en konkret historiefremstilling bliver Jørgen Jensen tvunget til at fremstille den danske forhistorie som enestående, idet han ved at overføre den generelle evolution på historien får de samfundformer, som har eksisteret i forhistorien, til at fremstå som så rene, at alle institutioner på et bestemt udviklingsniveau passer sammen, dvs. befinder sig på samme niveau. Havde det ikke været sådan, ville Jørgen Jensen være tvunget til at opgive sin organismeteori og til at opgive at overføre den generelle evolutions abstrakte succession af former til den konkrete historie i Danmark.

Af det foregående fremgår det, at jeg ikke finder, at ny-evolutionismens generelle evolutionsbegreb er anvendeligt på rekonstruktionen af historien. Jørgen Jensen har klart været i det dilemma, at han enten har skullet overholde ny-evolutionismen til punkt

og prikke, dvs. har skullet fremstille historien som en specifik evolution, hvad der på baggrund af dels materialets omfang, dels den informationsmængde, man kan hente ud af fundene fra fortiden, har været umulig. Eller også har han måttet bruge den abstraherede generelle evolution, som mere udsiger noget om kolonialismens transformation af amerikanske, asiatiske og afrikanske samfund, end den udsiger noget om fortiden. Det er faktisk også på denne baggrund, at man skuffes over bogen. I de antropologiske evolutionskonstruktioner er der totalt abstraheret fra tid og rum, hvorfor man med spænding kaster sig over Jørgen Jensens bog for evt. her at finde en korrektion til den antropologiske ideologi, da arkæologiens mulighed jo netop er at fremstille historien/evolutionen uden disse abstraktioner.

På trods af min kritik af forskellige teoretiske tiltag i Jørgen Jensens bog vil jeg afslutningsvis igen fremhæve, at bogen både er meget spændende at læse, da den ikke blot giver en bred indsigt i det materiale, som arkæologien har fremdraget fra de tidligste tider, men også viser, hvorledes man kan hente stadig flere informationer ud af de gjorte fund ved at kombinere forskellige videnskaber. Ud over de egentlige materielle efterladenskaber har man nu både en sikker fornemmelse af den klimatiske udvikling i hele den beskrevne periode og af den naturmæssige. Ved forskellige målinger kan man finde frem til hvornår, hvordan og hvor meget mennesket har inter文eret i de naturlige forhold, ligesom disse erkendelser igen virker tilbage og øger mulighederne for at »få tingene til at tale«. Endelig viser bogen klart, at på trods af at udenforstående kan have en fornemmelse af, at arkæologerne efterhånden må have gravet landet tyndt, så er der stadig meget store huller, tids-

mæssigt såvel som geografisk i tilvejebringelsen af arkæologisk materiale.

Jørgen Jensens opgave har været at forbinde en række små øer af viden i et større og ret ukendt ocean, og dette er lykkedes i overordentlig høj grad, og endog på en så læservenlig måde, at bogen kan fange den, som kun har et folkeskole-kendskab til vor tidligste forhistorie. Samtidig har Jørgen Jensen taget et af de første skridt til at udvikle arkæologien i samfundsvidenskabelig retning; for mig at se vil denne bog derfor nok få sin hovedbetydning i, at det i det videre arbejde med en rekonstruktion af forhistorien ud fra samfundsvidenskabelige teoretiske udgangspunkter bliver denne bog, man kommer til at tage udgangspunkt i og forholde sig til. At starte en så vigtig debat er ofte vigtigere end at have sagt det rigtige, uden at nogen har opdaget det.

Ole Høiris

Danmarkshistorien, Oldtiden. – Jørgen Jensen: *Bronzealderen*, 2 bind. Lone Hvass: *Jernalderen*, 2 bind. – (Sesam, 1979-1981).

Med 2 bind omhandlende Danmarks bronzealder startede i efteråret 1979 udgivelsen af et 8 binds værk om Danmarks oldtid. I foråret 1980 kom de 2 bind om jernalderen, og værket forventes afsluttet i løbet af 1981 med behandling af stenalder og vikingetid.

Ikke siden udgivelsen af Johannes Brøndstedts storværk »Danmarks Oldtid« har man set en samlet udgivelse om dette emne, og i det store hele har man vel egentlig også anset en sådan udgivelse for en umulighed i dag. Det er derfor med forventning og nogen skepsis, man kaster sig over de foreliggende bind af den nye danmarkshistorie, der fra forlagets side loves at inde-